

İKİ FRANSIZ MİMARİ HENRİ PROST VE AUGUST PERRET'NİN İSTANBUL İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARI

Işık AYDEMİR

Prof., YTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Yıldız, Beşiktaş, İstanbul

İstanbul kentinin, XIX. yüzyıl başından beri Osmanlı İmparatorluğu için çalışan birçok Avrupalı mimarı tanıdığı bilinmektedir. Ancak iki Fransız mimar Henri Prost ve Auguste Perret'yi, günümüzde dahi kent peyzajını etkileyen çalışmalarının önemi nedeniyle diğerlerinden ayırmak gerekir.

Bu çalışmaları yakından tanımak için, I. Dünya Savaşı sonucunda Avrupa haritasından silinmiş olan Osmanlı İmparatorluğu üzerinde kurulmuş, laik ve demokratik Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına dönmemiz gerekiyor.

1933 yılında, Atatürk, yeni başkent Ankara'nın imari ile ilgili şehircilik çalışmalarını başlattıktan sonra İstanbul'a dönecek, kentin fethinden itibaren cami olarak kullanılan bazı dünyaca önemli tarihi Bizans kiliselerinin müzeye dönüştürme kararlarını yasalaştıracaktır...

Bu kararı takiben kentin Roma, Bizans ve Osmanlı tarihini yansıtan anıtları ve mimari kimliği hatırlanarak, kentin nazım planının hazırlanması için tarihsel kentlerin yeniden planlaması konusunda uluslararası uzman Fransız şehircisi H. Prost'un davet edildiğini görmekteyiz... Türk hükümeti tarafından resmen davet edilen Prost önce daveti reddedecek ancak Atatürk'ün kendisine özel olarak yazdığı mektup sonucunda çalışmaları üstlenecektir.

Atatürk'ün Henri Prost üzerinde ısrar etmesinin nedenini anlamak için, bu tanınmış şehircinin mesleki yaşamını tanımamız gerekir. Prost, İstanbul'u, henüz genç bir mimar olarak, Fransa'da o yıl en başarılı mezun öğrencilerin gönderildiği

Roma'da Villa Medici'ye pansiyoner olarak kabul edildiği 1902 yılında tanıdı. Roma'daki okulda, mecburi olan geleneksel doğu gezisini ve mimari araştırmasını, seçtiği Bursa ve İstanbul'a gelerek gerçekleştirmişti.

Şekil 1

Şekil 2

İstanbul'un iki kıtayı birleştiren kara ve deniz yollarının birleşiminde, doğuyu batıya bağlayan noktada olması, muhteşem coğrafyası, kentin dinamiği ve en önemlisi tarihi zenginliği Prost'u büyülemişti.

Prost burada ;

- * MÖ. 658 yılında kurulmuş Byzantion u,
- * MS.193 'te İmparator Septim Sever ile Roma İmparatorluğu şehrini,
- * MS.324 'te İmparator Konstantin tarafından kurulan Roma İmparatorluğu başkentini,
- * Justinyen ile Bizans İmparatorluğu başkentini,
- * Ve nihayet 1453'te Osmanlı İmparatorluğu başkentine ait Avrupayı derinden etkilemiş dört büyük medeniyetin bıraktığı izleri ve anıtları buldu.

Bir yıla yakın süre İstanbul'da çalışan Prost Ayasofya'nın restorasyonu ile ilişkili ön çalışmaları gerçekleştirmişti. O tarihte Prost tarafından çizilmiş muhteşem

Ayasofya, kesiti bugün Paris'te Mimarlık Akademisi'nin ana salonunda yer almaktadır.

Şekil 3

Şekil 4

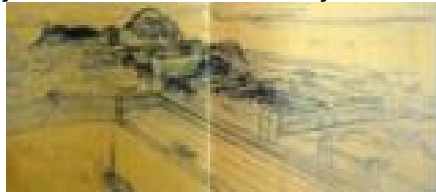
Şekil 5

Şekil 6

Şekil 7

Şekil 8

Şekil 9

Şekil 10

H. Prost'un Türkiye ile ikinci ilişkisi, 1926 yılında, Fas ve Cezayir'de Mareşal Lyautey yanında kazandığı deneyimler sonucu, İzmir Nazım Planını çizmek üzere görevlendirilen Danger ekibinde çalışmaya davet edildiği sırada olmuştur.

Şekil 11

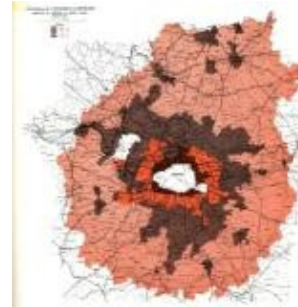
Şekil 12

Şekil 13

Mesleki başarıları ve kazandığı tecrübeleri sıralarken, hatırlanması gereken bir diğer önemli husus da 1909 yılında Anvers şehrinin Şehir Planı Yarışmasında 1.ödülü kazanmasıdır. Prost ,1928 yılında Fransa

başbakanı Raymond Poincaré tarafından Paris Bölgesi'nin çevre düzenlemesi, ulaşım planlama, organizasyon ve peyzaj projelerinin hazırlanmasıyla görevlendirildi. Böylece ilk Fransız çevre tünelleri, çevre yolları tasarımları ve çizimleri, kentsel aktiviteler, yeşil alanlar, peyzaj ve tarihi çevre değerleri dikkate alınarak H. Prost tarafından gerçekleştirilmiştir.

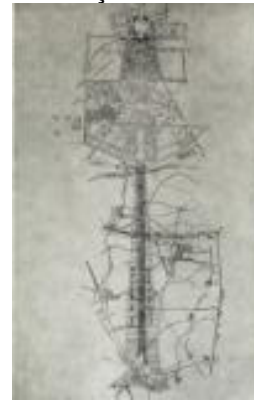
Şekil 14

Şekil 15

Şekil 16

Şekil 17

Şekil 18

İşte kısaca yukarıda belirtilen nedenlerle, 1934 yılında tanınmış şehirci H. Prost, Türk hükümeti tarafından İstanbul nazım planını hazırlamak üzere davet edilmiş olmalıdır.

Bu tarihte İstanbul, üç eski ana yerleşmeden oluşmaktaydı: Haliç'in iki yakasında Tarihi Yarımada ve Galata, karşıda Asya yakasında Üsküdar ve Kadıköy.

Şekil 19

Şekil 20

Bu yerleşmelerin her birinde mevcut rezidansiyel işlev ticaret, Haliç ve Boğaz kıyılarında ise kontrolsüz gelişen endüstriyel faaliyetler ile zedelenmekteydi.

Kentin hızlı gelişimi ve yeni ulaşım araçları ile oluşan kentsel kaosun durdurulması, radikal önlemler alınmasını, özellikle ulaşımın düzenlenmesi konusunda getirilecek çözümler, yani yeni yollar, arterler açılması, dünya çapında önemli mimari ve arkeolojik eserlerin korunması düşünüldüğünde, oldukça hassas ,duyarlı olmayı ayrıntıya inmeyi, ve uzmanlığa dayalı çalışmaları gerektirmektedir.

Şekil 21

H. Prost, gelecek için umut ve aynı zamanda belirsizlikler içeren bu önemli geçmişle Atatürk'ün başlatmış olduğu derin reformlar ortamında karşılaştı. 1935 yılında İstanbul'a gelerek Taksim'de Lamartine caddesinde 55 numaralı eve yerleşti. Burada 16 yıl yani 1951'e kadar kalacaktı.

Prost'un ilk çalışmaları, İstanbul'un tarihi silüetinin ve tarihi eserlerinin bulunduğu ortam içinde korunması ve

değerlendirilmesi için çözümler aramak oldu.

Şekil 22

Şekil 23

Tarihi Yarımada'da geliştirdiği planın ana hatları, bu önemli anıtları buldukları çevre içinde ortaya çıkarmanın yanı sıra bir bütünü tamamlayacak biçimde uzaktan algılanmalarını sağlamayı hedeflemekteydi.

İşte bu nedenle tarihi anıtların çoğunluğunun ortak zemin kodu olan artı 40 metre kodunun üzerinde, sadece 3 kat vererek günümüzde de geçerli olan yeni imar durumunu belirledi.

H. Prost'un düşüncesi, İstanbul'un doğal ve tarihi bütünlüğüne zarar vermeden modernleştirmek, ulaşımı sağlamak ,mimari ve arkeolojik değerlerini ortaya çıkarmak olmuştur.

Şekil 24

Bu nedenle Roma, Bizans, Osmanlı saraylarını Ayasofya, Hipodrom, Küçük Ayasofya, Sarayburnu Parkı, Topkapı Sarayı Surları Marmara Denizi ile sınırlandırılmış bölge içinde güncel konumları ile korudu. "Arkeolojik Park" olarak adlandırılan bu plan, günümüzde de yürürlüktedir. Diğer bir deyişle H. Prost'un

hazırladığı Nazım Planın ana ilkesi şöyle özetlenebilir:

Bu bulunmaz tarihi mirası korumak ve ortaya çıkarmak, gelişmeyi yönlendirmek, tarihi sit alanlarına saygılı olarak öngörülebilir maksimum perspektifleri açmak.

Yukarıdaki ilkelerin sonucu olarak H. Prost iki bölümlü bir Nazım Plan önermekteydi:

Şekil 25

Şekil 26

Şekil 27

Tarihi Yarımada ve Beyoğlu:

Bu planın ana aksları, limanın konumu, köprü ve rezidans bölgeleri analizi ve ulaşım önerilerini içermektedir. Bu önerilerde H. Prost, Haliç'in kuzey ve güney bölgelerini bütünleştirmeyi hedeflemekteydi. Ayrıca Boğaziçi için Galata Köprüsü'nden başlayan feribotların limanı olan Kabataş'tan geçerek Büyükdere ve Sarıyer'e uzanan, böylelikle merkezi, konut mahallelerine bağlayan bir yol ile boğaz üstündeki tepelerden geçen ve buradaki yerleşimleri birbirine bağlayan bir üst boğaz korniş yolu (Büyükdere-Taksim yolu) önermekteydi.

Taksim Meydanı'ndan kaynaklanan iki ana arter, Beyoğlu'nu, Tarihi Yarımada'ya bağlamaktaydı. Birincisi Galata Köprüsü'ne kadar tünel, köprüyü geçerek Beyazıt Meydanı'na ve geniş bir cadde ile Topkapı

Surları'na ulaşan bir yol. Galata Köprüsü'nün 100-150 metre Haliç içine çekilmesiyle bu yol üzerinde yer alacak olan Karaköy ve Eminönü meydanlarının da düzenlenmesini mümkün kılacaktı.

Şekil 28

Şekil 29

Şekil 30

İkinci yol yine Taksim'den hareket ederek bir bölümü mevcut kotta, bir kısmı viyadük olarak Atatürk Köprüsü'ne ulaşacak, Pera'nın (Beyoğlu) sağlıksız mahallerinin içinden geçerek bu bölgenin rehabilitasyonunu sağlayacaktı. Yine bu yol, Haliç'i Marmara'ya Beyoğlu'nu Tarihi Yarımada'daki konut bölgelerine bağlamayı hedeflemekteydi. Atatürk Köprüsü ile Marmara Denizi arasında kalan bölgede, Atatürk Bulvarı ismini alacak olan bu yolun 50 metre genişliğinde olması ve çevresinde bulunan Süleymaniye, Şehzade, Fatih, Pantokrator Kilisesi ve Valens Kemerini değerlendirecek bir düzende geçirilmesi düşünülmüştü. Bu ana cadde de H. Prost'un çizimlerine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Tarihi Yarımada için geliştirilen planda; Yarımada'nın ortasında yer alan tepelerden geçen ve imparator Konstantin döneminde yaratılan akslara uygun olarak iki ana yol önerilmekteydi. Birincisi Topkapı Sarayı ve Ayasofya'dan başlayan Beyazıt'tan geçerek Edirnekapı'ya ulaşan, diğeri Üniversite Meydanı'ndan Topkapı'ya ulaşan yollar.

Her iki ana cadde de gerçekleştirilmiştir (Vatan ve Millet caddeleri).

Şekil 31

Yine aynı planda deniz kenarından geçen Atatürk Bulvarı'nın bittiği nokta ile bir taraftan Sarayburnu diğer taraftan kara surları ve Bakırköy'e uzanan bölgeleri bağlayan geniş bir ana cadde önerilmekteydi. H. Prost planının önemli hedeflerinden bir tanesi de Eminönü Beyazıt arasında yer alacak olan ticari bölgeleri, hanları ve tarihi anıtları içeren sanat tarihi ve turizm açısından çok önemli bölgesel düzenlemeleri içermekteydi. Bu düzenlemeler, istenilen nitelikte olmamasına rağmen birçok noktada gerçekleştirildi. Eminönü, Yeni Cami, Kapalı Çarşı, Mısır Çarşısı bölgeleri gibi.

Şekil 32

Şekil 33

Şekil 34

Beyoğlu yakası için hazırlanmış olan Nazım Plan ise Maçka, Harbiye, Taksim ve Dolmabahçe arasında yaklaşık 20 hektarlık bir büyük parkı öngörmekteydi.

Şekil 35

Taksim Meydanı, iki numaralı park olarak nitelendirilmiş bir bütün içinde, büyük bir gelişme içinde olan rezidansiyel bir bölgenin dinlenme ve eğlence merkezini oluşturmaktaydı. İki numaralı park projesi ayrıca, bir açık hava tiyatrosu, spor sarayı ve sergi salonlarını, önemli konukların karşılandığı deniz kenarında Dolmabahçe Sarayı yanında bir meydanı, çeşitli sportif yarışmaların düzenlenebileceği geniş yeşil alanları içermekteydi. Bu proje, Harbiye'ye kadar devam eden iki kilometre uzunluğunda yaya gezinti yolu ile birlikte, II. Dünya Savaşı koşulları içinde olunmasına rağmen güzel ve başarılı bir biçimde gerçekleştirilmiştir.

Şekil 36

Şekil 37

Şekil 38

Şekil 39

Şekil 40

Şekil 41

Şekil 42

Tekrar Tarihi Yarımada'ya dönersek, H. Prost hazırladığı Nazım Planda kara ve deniz surlarını koruyarak sur dışında 500 metre, sur içinde 80 ile 100 metre genişliğinde gezinti yollarıyla düzenlenmiş yapı yasağı olan (non aedificandi) yeşil alanlardan oluşan bir bölge önermekteydi. Bu bölge, dikkatli bir şekilde bugüne kadar korunmaya çalışılmıştır.

1943 yılından itibaren H. Prost, nüfus artışını dikkate alarak bir metro projesi üzerinde çalışılmasına karar verdi. Bu projeye Beyoğlu ile Tarihi İstanbul'u bağlamayı düşünmekteydi (Bugün inşa halinde olan metro).

Özellikle Beyoğlu ile ilgili projelerde meydanları tasarlarken, bölgenin mimari karakterini dikkate alarak mimarisinin buna en uygun olduğunu düşündüğü tanınmış Fransız mimar Auguste Perret'yi, bölgeyi canlandıracak iki önemli kültür yapısını gerçekleştirmek üzere İstanbul Belediyesi'ne önerdi. Böylece, Taksim'de bugün AKM adıyla bilinen binayı ve Şişhane'de Komedi tiyatrosunu projelendirmesi için bu dünyaca tanınmış mimar İstanbul'a davet edildi.

Bu Perret'nin İstanbul'a 3. gelişi idi. Daha önceleri 1908 ve 1910'da biri Beyoğlu'nda diğeri Boğaz'da bulunan 2 Fransız sarayının restorasyonu için gelmiş, hatta bu gelişlerinden birinde İstanbul'da tanıdığı genç bir gezgin mimarı (Le Corbusier) Paris'teki bürosunda çalışmaya davet etmişti.

Şekil 43

Şekil 44

Şekil 45

Şekil 46. Corbusier tarafından çizilen İstanbul görünüşleri.

Şekil 47

Şekil 48

Şekil 49-50. Auguste Perret tarafından tasarlanan Büyük Tiyatro (AKM).

A. Perret tarafından projelendirilen Büyük Tiyatro'nun inşaatı 1946'da başladı. İnşaat devam ederken 1949'da projede ilk değişiklikler gündeme geldi. Ana fasad ve vaziyet planında görülen ana binanın

sağında ve solunda bulunan diğer neo klasik yapılarla uyumu ve devamlığı hedefleyen iki ek yapı nedense kaldırıldı.

Belediyenin ödeme güclüğü içinde bulunması, çalışmalarını geciktirmekteydi. Böylece inşaatı devlet üstlendi. Ancak bu da ödeme kolaylığı getirmedi. Uzun yıllar yapı Taksim'de şantiye içinde betonarme karkas olarak kaldı.

Nihayet 1963 yılında, tiyatro işlevi yerine daha büyük ve çok amaçlı bir kültür merkezi ihtiyacı belirtildiğinden program yeniden ele alındı, dolayısıyla projede çok önemli mimari değişiklikler yapılması gerekti. 1960 yıllarında yeniden ele alınan projeye, o günlerin mimarisi dikkate alınarak cephe ve iç dekorasyonda tamamen çağdaş ve rasyonel bir mimari getirildi.

Bugünkü AKM binasında Perret'in projesinden sadece betonarme strüktür kalmıştır.

Şişhane Meydanı'nda Perret tarafından Komedi Tiyatrosu olarak tasarlanan yapı inşaa edilmiş olsaydı meydanı ve yakın çevresini çok yakından olumlu bir biçimde değiştirebilecekti ancak hiç bir zaman gerçekleştirilemedi. Bu çalışmalarının dışında A. Perret'in Anıtkabir Proje Yarışması için hazırlandığını Ankara'ya yollayacağı teklifi bütünüyle tamamladığını ancak II. Dünya Savaşı koşulları içinde oluşturulan jüriye bir tepki olarak projesini yollamadığını biliyoruz.

Özetle, Prost'un İstanbul planı, aldığı beaux-arts eğitimi ve Roma'da Villa Médicis'te, Tony Garnier, Jaussely et Hebrard ile birlikte kent yenilemesi üzerine geliştirdikleri düşüncelerinin sentezi olarak nitelendirilebilir ve bu özellikleri ile şehircilik tarihinde önemli bir yer tutmaktadır.

Fas'ta Medinas'ların yanısıra tasarladığı avrupalı kentler, Paris çevresi ve güney

Fransa kentsel projelerinin yanısıra H. Prost burada 3. tipte bir proje üzerine çalışmıştır:

Bir tarihi kentin yeniden biçimlendirilmesi (remodelage) diye adlandırabileceğimiz bu çalışmayı Prost, Paris'te Mimarlık Akademisi'nde verdiği konferansta projeyi «yeni bir kent yaratırken, büyük bir sosyal gelişme içinde olan antik bir başkenti yeni mekanik ve ekonomik koşulların varoluştaki koşulları değiştireceği bir geleceğe yönlendirmek» olarak nitelendirecektir.

Projenin özgünlüğü ve başarısına rağmen bazı uygulamalar önemli eleştirileri getirmiştir.. Örneğin motorlu trafiğin gerektirdiği yolların açılmasının tarihi ancak bakımsız durumda olan bir takım binaların yıkılmalarına neden olması, Haliç'in her iki yakasında 19. yy.'nın başından beri kurulmuş olan endüstriyel bölgenin planda aynı işlevini artırarak sürdürmesi gibi.

Açılan bulvarların etrafındaki yeni yapılaşmanın Prost'un özgün çizimlerine rağmen niteliksiz ve özensiz bir biçimde gelişmesi, açılan bulvarlarının gerektirdiği kentsel düzenlemelerin belediyece yapılamaması nedeniyle bu çalışmalar eksik kalmış, proje tamamlanamamıştır.

Herşeye rağmen H. Prost ve ekibi tarafından yapılan bu son derece önemli çalışmalar, gerçekleştirilen uygulamalar, getirilen ilkeler, bu eksikler nedeni ile yeterince okunamamasına, değerlendirilememesine rağmen, geride bıraktığı envanter ile birlikte İstanbul için son derece önemlidir.

Son olarak, kentin tarihi ve arkeolojisinin araştırılması, antik bir kentin değerlerinin yeniden ortaya çıkarılması konusunda o günlerde Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü müdürü olan Albert Gabriel'in de önemli katkıları olduğunu bu makale kapsamında hatırlatmamız doğru olacaktır.

KAYNAKLAR:

Abram, J., «Un savoir urbain implicite : les immeubles de rapport des frères Perret», éd. Parenthèses,, Les Cahiers de la recherche archycturale- L'Immeuble, no.22, 1988, pp.54-65

Institut Français d'Architecture, «Le plan Prost», Bulletin d'Informations Architecturales, no.115, 1987, pp.19-21.

Institut Français d'Architecture, «Les Frères Perret, l'OEuvre Complète», éd. Norma, Paris, 2000
Théâtre d'Istamboul, pp.276-277
Théâtre de la Comédie, pp.284-285
Mausolée de Mustafa Kemal Atatürk, Ankara, pp.270-271

Sayar Z., «Anıt-Kabir Müsabakası Münasibetile», Arkitekt, no.133, 1943, pp.1-21

Arkitekt, «Atatürk Kültür Merkezi», no.368, 1977, pp.139-144

Architettura, Ann. XXI, fasc. XI, nov.1942, pp.347-378

Batur, Afife, Prof., "Sedat Hakkı Eldem ile ilişkili özel görüşme notları"

Anjel, Aron, "Özel Görüşme Notları"

Hancı, Abdurrahman, "Auguste Perret konusunda özel görüşme notları".